

- versity of Chicago Press.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ISK:n sananselityksiä 2005 = *Sananselityksiä: Ison suomen kieliopin termejä*. <http://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julki/>.
- Kieli ja sen kieliopit. Opetuksen suuntaviivoja*. Opetusministeriön kielioppityöryhmän mietintö. Helsinki: Edita 1994.
- KOIVISTO, VESA 2006: Ison suomen kieliopin termimuutoksia ja -ratkaisuja. – Minna Harmanen & Mari Siirainen (toim.), *Kielioppi koulussa* s. 25–42. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- MIESTAMO, MATTI 2006: Suomi maailman kielten joukossa eli mikä suomen rakenteessa onkaan erityistä. – Minna Harmanen & Mari Siirainen (toim.), *Kielioppi koulussa* s. 43–54. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- SHORE, SUSANNA 2008: Lauseiden tekstuaalisesta jäsenyyksestä. – *Virittäjä* 112 s. 24–65.

Äidinkieli – oppiaine ja identiteetti

Anneli Kauppinen, Hanna Lehti-Eklund, Henna Makkonen-Craig & Riitta Juvonen (toim.): *Lukiolaisten äidinkieli. Suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaiset ja kirjoitustaitojen arviointi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2011. 495 s. ISBN 978-952-222-253-4.

Lukiolaisten äidinkieli on syntynyt Suomen Kulttuurirahaston rahoittaman *Kielitaidon kirjo* -hankkeen (*Språklig mångfald*) tuloksena. Hankkeelle ja teokselle on selvästi tarvetta: suomalaisten suomen- ja ruotsinkielisten lukiolaisten äidinkielestä on julkaistu suhteellisen vähän tutkimuksia ja julkaisematon tieto on ollut hajallaan. Monitieteinen ja -menetelmäinen teos on erittäin ajankohdainen, ja hankkeen tavoitteiden mukaisesti se antaa äidinkielen ja kirjallisuuden opetus-, arviointi- ja kehittämistehtävissä oleville paljon ideoita kohdata uusia

haasteita, joita esimerkiksi viestintäympäristön muutos tuottaa niin kouluopetukselle kuin institutionaaliselle lukion äidinkielen ylioppilaskokeelle.

Teos koostuu artikkeleista, joissa lukiolaisten äidinkieltä tarkastellaan ylioppilastutkinnon koesuoritusten, Ylioppilastutkintolautakunnan kokelaskohdainten rekisteritietojen, opettajakyselyjen, opettaja- ja opiskelijahaastattelujen, äidinkielen opettajien keskustelufoorumien viestien ja oppituntinauhoidusten kautta. Vaikka *äidinkieli*-sanan ensisijaiseksi merkitykseksi teoksessa hahmottuu monipuolisen ylioppilaskokeen äidinkielen tehtävänantojen, tekstien ja tulosten analysoinnin kautta ennen kaikkea koulun oppiaine, tuovat lukiolaisten tekstimaisemien, kieliaseiden ja koulupuheen tarkastelu mukaan myös identiteetin ulottuvuuden. Artikkeleissa lukiolaisten äidinkieli onkin erilaisia kirjoittajan

kompetensseja, äidinkielen ylioppilaskokeen tuloksia ja tekstejä, koulun ja koulun ulkopuolisen maailman tekstimaisemia, luokkahuoneen vuorovaikutusta ja kieliassenteita.

Teksti-, tilasto- ja keskusteluanalyysia

Tutkimushankkeessa on lähestytty aineistoa useiden analyysimenetelmien avulla, mikä näkyy myös teoksen rakenteessa: se koostuu neljästä pääluvusta, joissa rakennetaan kuvaa tutkimusdiskurssin muutoksista ja analysoidaan aineistoa tilastotieteen, tekstianalyysin ja keskusteluanalyysin menetelmin. *Kielitaidon kirja*-hankkeen idea kahden äidinkielen rinnakkaisesta tutkimisesta näkyy teoksen rakenteessa: kaksi äidinkieltä – suomi ja ruotsi – kulkevat johdonmukaisesti rinnakkain julkaisun tasolla. Vaikka kirjoittajat tuovat esiin, että metodien runsaus ja tutkimuksen kaksikielisyys voivat näyttäytyä vaikeutena, lukijaa on ajateltu ja häntä palvellaan hyvin ruotsista suomeen ja suomesta ruotsiin tehdyillä tiivistelmillä sekä artikkeleihin sisältyvillä ristiviittauksilla ja kokoavilla johtopäätöksillä.

Tutkimusdiskursseja ja kirjoittajan kompetensseja

Ensimmäisessä ”Tästä lähdetään” -luvussa on kaksi artikkelia. Riitta Juvonen, Anneli Kauppinen, Henna Makkonen-Craig ja Hanna Lehti-Eklund esittelevät lukiolaisten kirjoittamista koskevaa tutkimusta, jota on niukalti (”Mitä lukiolaisten kirjoittamisesta on tutkittu?”). Tutkimuksen ja teorian puutteen vuoksi kirjoittamisen opettamista on kritisoitu muun muassa oppikirjojen arkitietoon

perustuvista suosituksista, jotka käytännön kirjoittamisessa ovat usein osoittautuneet riittämättömiksi. Esimerkiksi kouluaineen konventioksi on muodostunut teksti, joka opetetaan jäsentämään johdannosta, käsittelyosiosta ja päätännästä. Todellinen tekstirakenne hahmotuu kuitenkin monimutkaisemmista elementeistä (Mikkonen 2010). Kirjoittajalta vaaditaan tekstilajikompetenssia, jotta hän voi soveltaa ohjetta konkreettisesti tekstin tekemiseen. Artikkelissa esitellään onnistuneesti hajallaan ollut tutkimustieto ja nimetään lukiokirjoittamisen tutkimusdiskursseiksi muotodiskurssi, kognitiivinen diskurssi, aineistonkäytön diskurssi, prosessidiskurssi, luovuusdiskurssi ja tekstilajidiskurssi.

Makkonen-Craigin artikkeli ”Kirjoittajan kompetenssit ja äidinkielellä kirjoittaminen” rakentaa kokonaiskuvaa siitä, mitä ovat äidinkielellä kirjoittamisen kompetenssit. Makkonen-Craig määrittelee kompetenssin muun muassa yksilön käytännön taidoksi, abstraktiksi tai konkreettiseksi tiedoksi, kognitiiviseksi kyvyksi, tekstilajien tuntemukseksi ja hallinnaksi sekä yhteisön toimintakulttuurin tuntemukseksi. Hän nimeää kompetensseiksi motorisen ja visuaalisen kompetenssin, kieliopillisen kompetenssin, diskurssikompetenssin (kognitiivinen kompetenssi, tekstuaalinen kompetenssi), tekstilajikompetenssin sekä sosiaalisen kompetenssin. Kirjoittaja havainnollistaa erinomaisesti jäävuori-metaforan ja -kuvion avulla, mitä kompetenssit konkreettisesti ovat esseekirjoittamisen osalta. Myös kompetenssien suhteet selkiytyvät: kompetenssit ovat sidoksissa toisiinsa, joten esimerkiksi motoriset taidot ovat edellytys esseiden sisällön ymmärrettävyydelle ja arvioitavuudelle. Artikkelissa kompetenssilajien erittely ei jääkään

irralleksi ja teoreettiseksi, vaan Makkonen-Craig tuo havainnollistusten lisäksi hyvin esille myös tutkimuksensa sovel-lusarvon: eri kompetenssilajien tiedosta-minen on tärkeää esimerkiksi kirjoitta-misen ohjauksessa ja arvioinnissa.

Ylioppilastutkinnon äidinkielen tekstitaidon koe ja esseekoe – genrejä ja genrehybridejä

Ylioppilastutkinnon äidinkielen teksti-taidon vastaustekstejä ja esseekoetta voi-daan pitää genrehybrideinä: vastausteks-tillä ja esseellä on omat genrelle vakiin-tuneet konventiot, mutta ne sulattavat itseensä myös muiden tekstilajien piirteitä, mikä on tyyppillistä muillekin koulussa tuotetuille teksteille (s. 46, 469; Mikko-nen 2010: 173). Toisen luvun ”Ylioppilas-tutkinnon äidinkielen koe: yleiskuvaa ti-lastojen valossa” viidessä artikkelissa tar-kastellaankin tilastojen valossa näitä gen-rehybridejä. Aineistoina on äidinkielen ylioppilaskokeen tehtävänantoja keväältä 2005, 2006 ja 2007 sekä todella mittava rekisteriaineisto: tietoja on peräti 85 000 kokelaalta. Tilastojen laajamittainen tar-kastelu on perusteltua: ne mahdollista-vat kahden kotimaisen kielen ylioppilas-kokeen sekä tyttöjen ja poikien vertailun.

Kauppinen tutkii tehtävänantojen ai-hepiirejä, näkökulmia ja tehtävän edellyt-tämää intertekstuaalista varantoa ”Mitä äidinkielen kokeessa pyydetään, mitä saadaan?” -artikkelissa. Mielenkiintoista on, että tilastollisesti aihepiireillä ja arvosanoilla sekä tehtävän edellyttämällä intertekstuaalisella varannolla ja arvo-sanalla on yhteys (s. 102, 106). Media ja viihde sekä urheilu tuottavat aiheena suh-teellisen paljon heikkoja arvosanoja. Hy-viä arvosanoja kirjoitetaan kirjallisuusai-heista, yhteiskunnallisista ja aatteellisista/

uskonnollisista aiheista sekä kaunokirjal-lista tekstiä, erityisesti runoja, hyödyntä-vistä aiheista (s. 112).

Lehti-Eklund tutkii äidinkielen yliop-pilaskoetta vertailevasta näkökulmasta artikkelissaan ”Äidinkielen kokeen tehtä-vänannot ja opiskelijoiden valinnat suo-meksi ja ruotsiksi” ja tarkastelee, mitä ai-heita opiskelijat tavallisesti valitsevat ja mikä on tyyppillistä eritasoisille suoritus-sille. Vertaileva tutkimusote sopii hyvin aineistoon, koska ihanne kahden ylioppi-laskokeen identtisydestä toteutuu varsin hyvin tehtävänannoissa, jotka eivät edel-lytä aineiston käyttöä. Vertailu syventää edeltävän artikkelin tuloksia: Aihepiireillä ja arvosanoilla on samankaltainen yhteys toisiinsa kielestä riippumatta. Kielet eivät siis eroa toisistaan, vaan suurin ero syntyy sukupuolten välille. (S. 141, 151, 468.)

Satu Helske tarkastelee kokeen tehtä-vänantoja ja tuloksia tilastoanalyysin va-losa artikkelissaan ”Äidinkielen kokeen tehtävänantojen ja tulosten tilastoana-lyysi”. Hän tutkii, millaisiin oppilasryh-miin eri tehtävänannot vetoavat ja mil-laisia arvosanoja ne tuottavat, ja tarkaste-lee tilastollisesti arvosanan, sukupuolen, kielen, tehtävänantojen aiheiden, tehtä-vänannon tyylin ja intertekstuaalisen va-rannon muuttujia. Helske esittelee erilai-sia loglineaarisia riippuvuusmalleja tur-hankin yksityiskohtaisesti – ainakin kie-lentutkijalle ja äidinkielen opettajalle – vaikka on oikeassa todetessaan, että ”Tu-loksia pystyy lukemaan myös ilman mer-kittävää tilastotieteen osaamista – –” (s. 172).

Kauppisen artikkeli ”Kaunokirjalli-suus ja media tyttöjen ja poikien aihe-valintoina” sekä Päivi Valtosen ”Ensimmäinen tekstitaidon koe ja uudistuksen vastaanotto” tukevat luvun artikkeleissa esitettyä tulosta tyttöjen ja poikien väli-

sestä kuulusta. Artikkeleissa korostetaan, että kyse ei kuitenkaan ole suoraan sukupuolesta johtuvista eroista vaan sukupuolittuneista käytänteistä. Kirjallisuusaiheet ovat erityisesti tyttöjen suosiossa; pojat suosivat media-aiheita. Myös tekstitaidon kokeessa tytöt ja pojat valitsivat osittain eri tehtävät: tytöt valitsivat poikia useammin esimerkiksi tehtävän, jossa tuli hyödyntää kirjallisuuden analyysin liittyvää tietoa kertojasta. Pojat suoriutuivat kokeesta keskimäärin heikommin kuin tytöt. Artikkelissa esitetään mielenkiintoinen tulos: ruotsinkieliset kokelaat selviytyivät ensimmäisestä tekstitaidon kokeesta keskimäärin paremmin kuin suomenkieliset, ja ruotsinkieliset tytöt parhaiten. Tulosta voivat selittää esimerkiksi opetussuunnitelmien erot.

Kolmas luku on nimensä mukaisesti ”Koesuoritusten tekstianalyysia” ja siinä eritellään konkreettisesti ylioppilasesseen genren ominaispiirteitä: Juvonen tutkii dialogisuutta ja erityisesti *uskoa, ajatella-, luulla- ja sanoa*-rakenteita ylioppilaslaineissa (”Toisesta äänestä omaan ääneen”), ja Beatrice Silén tarkastelee tekstien kokonaisrakennetta reliefirakenteen avulla (”Struktur och fokus i studentuppsatser”). Tällaisia koesuoritusten tekstianalyysieja soisi olevan enemmänkin, koska ne antavat sovellettavaa tietoa ennen kaikkea kirjoittamisen opetukseen, mutta myös tärkeää tietoa opetussuunnitelman ja ylioppilaskokeen kehittämiseen ja uudistamiseen.

Koulussa ja vapaa-ajalla

Neljännessä luvussa ”Lukiolaisten tekstimaailmat koulussa ja koulun ulkopuolella” eritellään laajan kyselytutkimuksen, luokkahuonetutkimuksen sekä opettaja- ja opiskelijahaastattelujen antamaa kuvaa

lukiolaisten tekstimaailmasta. Kauppinen tarkastelee opiskelijoiden kieliasenteita ja tekstimaailmaa sekä lukion äidinkielen ja kirjallisuuden toimintakulttuuria (”Lukiolaisten tekstimaisemat ja kieliasenteet – kyselytutkimuksen satoa”). Tutkimusasetelmassa on valittu myös kiintoisa näkökulma: siinä kuvataan edellä lueteltujen muuttujien yhteyttä ylioppilastutkimuksen tulosten perusteella eritasoisiksi luokiteltuihin lukioihin. Tutkimuksen tulokset tukevat aiempia tutkimuksia: opiskelijoiden sosiaalisella taustalla on tilastollisesti merkitsevä yhteys heidän saamiinsa arvosanoihin. Opettajan kannalta helpottava tieto on erityisesti lukioryhmien välisten erojen vähyys: ”Yleisesti ottaen näyttää siltä, että kyselymme tulosten perusteella mainittujen lukioryhmien välillä oli hyvin vähän eroja.” (s. 358.) Tutkimus kuitenkin osoittaa, että hyvin ylioppilaskokeessa menestyneille lukioiden opiskelijoille on tyyppillistä kaunokirjallisuuden lukeminen ja myönteinen asenne kirjoittamista kohtaan. Menestyvien lukioiden tunto-merkiksi esitetään yhteistoiminnallisia työskentelytapoja, joissa tekstit aktivoivat lukemisen lisäksi myös muuhun toimintaan, kuten keskusteluun. (S. 466–467.)

Luvun muissa artikkeleissa Sandra Petas tutkii suomenruotsalaisten lukiolaisten vapaa-ajan tekstimaailmaa sähköisen kyselyn tulosten pohjalta (”Finlandssvenska gymnasisters textvärldar”), Kreetta Niemi (”Vuorovaikutus tekstien äärellä”) analysoi keskusteluanalyysin keinoin opettajan ja opiskelijoiden toimintaa – opetusvuorovaikutuksen rakentumista – tekstien äärellä ja Johanna Kainulainen tarkastelee tekstikäytänteitä, tekstimaisemia ja *kolmansia tiloja* (*third space*) (”Tekstikäytänteet, tekstimaisemat ja kolmannet tilat koulupuheen rakentajina”). Niin Kainulaisen tutkimuk-

nessa kuin aiemmissakin tutkimuksissa on havaittu, että opiskelijoiden koulun ja vapaa-ajan tekstimaailmat eroavat toisistaan (ks. myös esim. Luukka ym. 2008). Artikkelissa konkretisoidaan *kolmannen tilan* metaforaa, kun kuvataan esimerkiksi lukioiden käytänteitä luoda tällaisia tiloja, joissa on mahdollista yhdistää tekstimaailmoja ja -käytänteitä. Uudenlaiseen ajattelutapaan suuntaa hyvin kirjoittajan näkemys kolmansien tilojen merkityksestä oppiaineintegraatiossa ja yksilön identiteetin rakentamisessa.

Sukupuolittunut äidinkieli

Tuhti ja tarpeellinen tietopaketti lukiolaisten äidinkielestä päättyy ”Tähän tultiin” -lukuun, jossa Kauppinen ja Makkonen-Craig tekevät yhteenvetoa artikkelissaan ”Johtopäätöksiä ja avauksia”. Erityisesti teoksessa nousee esiin se, että suomen- ja ruotsinkielisillä lukiolaisilla on paljon yhteistä. Erot eivät liity kieleen, vaan sukupuoleen. Aiemmissakin tutkimuksissa on todennettu, että äidinkielen taidot ovat vahvasti sukupuolittuneet ja että ilmiö on länsimainen (PISA 2009; Lappalainen 2004, 2006, 2011). *Lukiolaisten äidinkieli* -teoksen artikkelit nostavat sukupuolittumisen esiin useita kertoja: se näkyy muun muassa koetuloksissa, kirjoitusprosesseissa, tekstimaisemissa ja asenteissa. Vaikka esimerkiksi tulos sukupuolen ja arvosanan välisestä riippuvuudesta ylioppilastutkinnon äidinkielen kokeessa on aiheeseen perehtyneelle henkilölle selviö, artikkelit selvittävät erilaisten muuttujien vaikutuksia tilanteeseen.

Teos ilmestyykin juuri sopivaan aikaan: Hallitusohjelman mukaan lukio-koulutuksen valtakunnallisia tavoitteita ja tuntijakoa uudistetaan heti perusopetuk-

sen tuntijaon uudistuksen jälkeen. Myös äidinkielen ylioppilastutkinnon toista koetta kehitetään niin, että se mittaa yleisivistystä sekä tiedon käsittelyn ja pätevyyden arvioinnin taitoja. (Hallitusohjelma 2011: 33.) Parhailaan tarkennetaan ja kehitetään myös äidinkielen ylioppilaskokeen arviointiohjeiden kriteereitä. Työ on varmasti paikallaan, koska Makkonen-Craigin analyysi osoittaa ongelmaksi kriteereiden osittaisen jäsentymättömyyden, vaikka arviointiohjeet tällä hetkelläkin sisältävät kaikkia kirjoittamisen kompetenssin lajeja. Arvioinnin haasteena on myös se, että kirjoitustaitojen mahdollinen epätasaisuus ei välttämättä tule nykyisenkaltaisessa arviointitavassa esiin. Arviointikriteereiden tarkastelu on tärkeää monestakin syystä – jatkossa kenties myös siksi, että kokeella on nykyistä enemmän merkitystä yliopistojen pääsykokeena.

Teoksen useassa artikkelissa todetaan perustutkimuksen vähäisyys ja kaivataan lisätutkimusta. Teos on avaus, joka toivon mukaan tuottaa jatkossa uusia avauksia. Kokonaisuudessaan *Lukiolaisten äidinkieli* viitoittaa monipuolisesti tietä tulevaan, antaa suuntaviivoja lukion kehittämistyöhön, tarjoaa uusia tutkimushaasteita äidinkielen, etenkin lukiolaisten kirjoittamisen, tutkijoille ja haastaa pedagogiset asiantuntijat: Voiko tieto- ja viestintätekniikan käyttö niin oppitunneilla kuin tulevaisuudessa ylioppilaskirjoituksissa kaventaa sukupuolten välisiä eroja? Millainen ylioppilaskokeen muoto mittaa tarkoituksenmukaisesti esimerkiksi yleisivistystä ja tiedon käsittelyn taitoja? Millaisin kriteerein ylioppilaskoetta pitäisi arvioida? Voidaanko sensoroinnissa jatkossa hyödyntää kieliteknologiaa (ks. s. 68)? Ylioppilaskokeen kehittämisen lisäksi tulee pohtia lukion kirjoittamisen opetuksen käytänteitä. On syytä luoda

kolmansia tiloja, monipuolistaa opetusta ja kehittää palautteenantokäytänteitä.

INKA MIKKONEN
etunimi.sukunimi@jao.fi

Lähteet

Hallitusohjelma 2011. Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma. <http://www.vn.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf332889/fi.pdf>. (29.8.2011.)

LAPPALAINEN, HANNU-PEKKA 2004: *Kerroin kaiken tietämäni. Perusopetuksen äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulosten arviointi 9. vuosiluokalla 2003*. Helsinki: Opetushallitus.

— 2006: *Ei taito taakkana ole. Perusopetuksen äidinkielen ja kirjallisuuden arviointi 9. vuosiluokalla 2005*. Helsinki: Opetushallitus.

— 2011: *Sen edestään löytää. Äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulokset perusopetuksen päättövaiheessa 2010*. Helsinki: Opetushallitus.

LUUKKA, MINNA-RIITTA – PÖYHÖNEN, SARI – HUHTA, ARI – TAALAS, PEPPI – TARNANEN, MIRJA – KERÄNEN, ANNA 2008: *Maailma muuttuu – mitä tekee koulu? Äidinkielen ja vieraiden kielten tekstikäytänteet koulussa ja vapaa-ajalla*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, soveltavan kielentutkimuksen keskus.

MIKKONEN, INKA 2010: ”Olen sitä mieltä, että – –.” *Lukiolaisten yleisönosastotekstien rakenne ja argumentointi*. Jyväskylä: Studies in Humanities. Jyväskylän yliopisto.

PISA 2009. <http://www.minedu.fi/pisa>. (29.8.2011.)

Kotikielen Seuran ohjelmaa

Torstaina 24. marraskuuta klo 18.15–19.45 Kotikielen Seuran kokous. Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, sali 505

Biologisten ja laskennallisten menetelmien käyttö uralilaisten kielten tutkimuksessa. Dosentti Urho Määtän johtama BEDLAN-hanke (Biological evolution and diversification of languages) esittyy. Lisäksi valitaan Virittäjän toimitusneuvostoon uudet jäsenet ero- vuoroisten tilalle.

VAPAA PÄÄSY, TERVETULOA!

Tuoreimmat tiedot Kotikielen Seuran kokouksista löydät sivuiltamme osoitteesta <http://www.kotikielenseura.fi> → Kokoukset